

Charles Huit

ELS ORÍGENS GRECS DE L'ESTOÏCISME

EDICIONS ENOANDA

ELS ORÍGENS GRECS DE L'ESTOÏCISME

Traducció d'Harold Roig i Gorina

COL·LECCIÓ EPISTEME, 21

ÍNDIX

I	1
II	6
III	11
IV	18
V	24
VI	36
VII	52

I

Les diverses parts d'una civilització, va dir Taine, formen entre elles uns sistemes entrelaçats com les diferents facultats de l'ànima. No menys que els grans artistes o els grans poetes, els grans filòsofs emanen del seu sòl i de la seva raça: és així que Pitàgoras i Sòcrates, Plató i Aristòtil han semblat en tots els temps personificar de manera notable, cadascú a la seva manera, els cims més elevats del geni hel·lènic. Però entre les escoles posteriors n'hi ha una, l'escola estoica, que sembla oferir un desmentit a aquesta regla: en efecte, a primera vista, molts dels seus trets distintius contrasten estranyament amb la imatge que ens fem de l'esperit grec.

És inútil recordar, de bon començament, que aquesta escola ha degut el seu renom en bona part a les seves exageracions i paradoxes, mentre que el natural hel·lènic és tot equilibri i tot mesura. Què devia pensar un atenès del segle IV aC en sentir dir de sobte: «El dolor no és més que una paraula: el sofriment, per poderós que pugui ser, no

mereix més que indiferència i menyspreu?» Se li havia dit que és indigne d'un bon cor ser vençut i aclaparat per l'aflicció: però que queixar-se és una vergonya, també per als més infortunats, i que la veritable virtut té com a primera condició una impassibilitat absoluta; heus aquí quelcom que seria estrany que el convencés. Per la resta, es recordava dels drames que havia aplaudit tantes vegades a les Lenees i a les Dionisies; veia en el seu pensament Prometeu al Caucas, Filoctetes a Lemnos, Hècuba i Polixèn presoners d'Ulisses, i tantes altres víctimes exhalant la seva desolació amb una vivacitat eloqüent i patètica. Ell no tenia altra cosa que admiració, la història en dona fe, per aquells herois d'Eurípides que, víctimes dels furors de la passió o de la còlera dels Immortals, ploren, s'irriten i es lamenten amb una prolixitat quasi malaltissa.

I mentre els mateixos filòsofs li deien: «Tota compassió és una covardia, una baixesa, una malaltia de la nostra natura», es recordava de l'altar elevat a la Pítia a l'àgora d'Atenes, d'Aquil·les, l'ardent i inexorable Aquil·les, deixant-se emocionar per les pregaries del vell Príam, i el seu fill Neptòlem oblidant la seva missió política per simpatia amb la dissort de Filoctetes. Com no hauria girat l'esquena als inventors d'aquesta nova psicologia tan inexacta com inhumana?

Això encara no és tot, i heus aquí per on la nova escola havia de provocar ràpidament i infal·lible una sorpresa barrejada amb repulsió. ¿No predica ben alt una veri-

table mortificació interior, el menyspreu per la fortuna i els seus favors, l'esforç obstinadament sostingut, la lluita de l'home contra ell mateix, la guerra sense fi declarada a tot allò que en nosaltres no està sotmès dòcilment al jou de la raó? Ara bé, renunciar a la seva natura, trencar la natura, el grec, enemic mortal de tota restricció tant interior com exterior, no ho ha somniat mai. L'ἐγκράτεια li repugna. Més aviat reclamaria, amb Alcibiades o amb el Càl·lias del *Gòrgias*, el dret absolut a desenvolupar en el grau més alt totes les seves energies, de donar via lliure a tots els seus instints: és en el progrés del seu poder i de la seva acció social, no en el tremp rígid de la seva virtut que sent mesurar el seu mèrit. Combatre's a un mateix, vèncer-se a un mateix, heus aquí un tipus de triomf que no ha ambicionat mai. L'austeritat resulta tan estranya a la seva saviesa, com repugna al seu temperament. El que aprecia és una manera agradable i fàcil de passar per la vida i, llevat d'excepcions, atribueix al plaer tant o més lloc que al deure. Renan no ha considerat, és cert, més que un dels aspectes de la història quan ens ha mostrat «un poble semidiví eternament en festa» en aquests hel·lens «a qui els ha estat donat d'omplir el món amb llurs cants, d'animar-lo amb la seva alegria, d'adornar-lo amb llur gràcia i somriure». No és pas menys cert que el grec, segons la paraula de Goethe, s'havia imaginat l'existència com un bell somni, estimant tant la joia que, gràcies a la

seva distinció natural, excel·lia a gaudir sense comprometre la seva dignitat. Hi ha un llarg camí des d'Épicur a Petró, però per envoltar-se de gust dels encants de l'esperit o de la joia brillant de l'art, la voluptat no regnà pas menys en la vida privada, provocant molt sovint darrera d'ella la lleugeresa i la inconstància en la vida pública. Tant abans com després de la conquesta estrangera, el sòl de l'Hel·lade serà pobre de Catons i de Tràseas. En general el grec venera tant seus herois com es preocupa poc per elevar-se a la seva altura. No parreu a Simònides d'una virtut perfecta, exemple dels menors defectes: ell coneix prou bé la distància que separa l'ideal del real. «Jo no buscaria», diu, «el que no pot existir.»

Tot atenès té passió per les ciències, per la poesia, per l'eloqüència i les arts: estudis inútils, preocupacions supèrflues, replica l'auster i inculte estoic. Crisip considerava com a perdut (i els seus escrits en donen testimoni) el temps consagrat a la recerca de l'elegància i a la cura de la composició. El grec atribueix un valor a les bones maneres, al *decòrum* exterior: la severitat estoica menysprea allò que tracta de ridícula frivolitat. En la història del Pòrtic, cal, com s'ha dit enginyosament, esperar a un Paneci per tal que la virtut reprengui una forma humana i torni a esdevenir simpàtica relaxant el seu rigor.

De fet, a Atenes el sistema creat per Zenó i desenvolupat per Cleantes i Crisip va suscitar, al principi, una oposició prolongada,

de la qual els poetes de la comèdia mitjana i de la comèdia nova no s'estigueren de fer-se'n ressó. Li caldrà més de mig segle per fer-se un lloc al sol al costat i de cara al Liceu i a l'Acadèmia.

A l'inrevés, entre la idea estoica i el caràcter romà les afinitats són múltiples i notables: la pàtria dels Brutus i dels Règuls, digna entre totes de ser el bressol de l'estoïcisme, havia de constituir el teatre de la seva més lliure expansió. ¿No són uns estoics «avant la lettre» aquells romans dels primers segles de la república, raça dura i esforçada, acostumada a les privacions, ignorant tant de les joies de l'esperit com de la dels bells cossos? Natural a Roma, l'expressió *Fecunda vitorum paupertas* hauria sorprès, quasi escandalitzat un atenès. Quan Ciceró posava les més belles màximes del Pòrtic en boca de Cató,¹ que el celebra al *De senectute*, l'anacronisme, si és que existeix, no ha xocat ni pogué xocar a ningú: la doctrina i l'home estaven en perfecte acord. Més tard, l'estoïcisme (diguem-ho en honor seu) no tan sols serà professat a Roma, també hi serà practicat. Al mateix temps que envaeix la poesia amb Virgili, Manili, Lucà i Sèneca, la història amb Tàcit i el dret amb els més eminents jurisconsults, penetra en els costums, i fins i tot en el despotisme d'un Neró o d'un Domicià es veuen ciutadans valents i orgullosos de jugar-se la vida per «recollir les runes de l'irreparable naufragi de les

¹ Qualificat al *Brutus* com un «perfectissimus Stoicus».

llibertats públiques». Un cop més, trobaríem nombrosos exemples com aquests en la història política de Grècia?

II

D'aquesta manera, la primera mirada als trets distintius de la civilització grega sembla mostrar-nos en l'estoïcisme una doctrina d'importació estrangera, que no es pot explicar des de les tendències i les aspiracions hel·lèniques. L'estudi dels seus orígens històrics, ens en convencerem, pot acreditar i confirmar aquesta suposició.

Vinguda de les colònies de l'Àsia Menor, potser de més lluny (Tales no ha passat per fenici?), la filosofia s'havia implantat força tard al centre del món grec. Anaxàgoras, Sòcrates, Plató i Aristòtil li donaren a Atenes una aureola de glòria: però com si refusés sobreviure a la pèrdua de la independència nacional, en el període següent el geni metafísic sembla emigrar cap a altres contrades i tornar a les terres d'on havia sorgit. No serà l'estoïcisme una primera etapa en el camí que havia de conduir quatre segles més tard al neoplatonisme, revenja intel·lectual de l'Orient conquerit per Grècia, i que al seu torn intenta sotmetre?¹

¹ Per plausible que sigui aquesta connexió, E. ZELLER l'exagera quan sosté (*Phil. des grecs*, III, p. 18) que un mateix caràcter d'esperit es manifesta en l'un i l'altre sistema, i que l'historiador passa directament de l'estoïcisme al neoplatonisme per una sèrie ininterrompuda

En efecte, d'on venen els fundadors i els primers apòstols de la nova secta? Són, cosa digna d'atenció, uns estrangers que pertanyen, a més, a unes terres molt diverses. Potser, en el fons, la seva major part són d'origen grec: però han estat criats enmig de poblacions semibàrbares en el sentit que tenia aquesta paraula entre els grecs. Zenó, en concret, era originari de Cítion, a l'illa de Xipre,¹ que al segle v aC restà en poder dels perses, malgrat els esforços d'Evàgoras. Una nombrosa colònia fenícia s'havia barrejat posteriorment amb els grecs.² El mateix filòsof sembla haver rebut el sobrenom burleta de «petit fenici».³ Quan se l'anomenava així davant dels seus amics, aquests replicaven: «Què importa: no és de Fenícia que vingué l'alfabet a Atenes de la mà de Cadmos?». Zenó començà essent mercader, i fins al final se'l veu ocupant-se «de les especulacions financeres per les quals la raça fenícia tingué una aptitud remarcable i una pensió invencible».⁴ A Atenes

d'anells intermedis. És cert que el primer dels sistemes no té res que recordi les hipòstasis i l'èxtasi del segon.

¹ Aquesta circumstància és revelada amb algun menyspreu per CÍCERO (*Tusc.*, v. 12): «Zeno Citieus, advena quidem et ignobilis verborum opifex, insinuasse se in antiquiam philosophiam dicitur».

² DIÒGENES LAERCI VII. 1.

³ Φοινικίδιον (DIÒGENES LAERCI VII. 3).

⁴ F. OGÉREAU, *Essai sur le système philosophique des stoïciens* (Paris, 1885). Cf. PLATÓ, *Rep.*, 436a.